

Rezygnacja z urzędu kościelnego – wybrane aspekty ascetyczne i prawne w oparciu o *motu proprio* papieża Franciszka *Imparare a congedarsi* z 12 lutego 2018 roku

1. Psychologiczne i duchowe aspekty rezygnacji z urzędu

Przedmiotem *motu proprio* papieża Franciszka *Imparare a congedarsi* z 12 lutego 2018 roku¹ jest regulacja prawna ustąpienia z niektórych urzędów kościelnych z nominacji papieskiej. Ustawodawca nie ogranicza się jedynie do sformułowania związanych przepisów, w niektórych przypadkach zmieniając dyscyplinę określoną w Kodeksie prawa kanonicznego, ale poprzedza je obszernym wstępem zawierającym odniesienia natury duchowej do zrzeczenia się urzędu. Bardzo wymowny jest już sam *incipit*, tj. pierwsze słowa dokumentu (w tym przypadku językiem oryginalnym jest język włoski) – „*Imparare a congedarsi*”, czyli (w swobodniejszym tłumaczeniu) „Uczyć się odchodzić”.

Motu proprio nie dotyczy rezygnacji z wszystkich urzędów kościelnych, ale zawiera regulację prawną zrzeczenia się z urzędu biskupów diecezjalnych oraz z nimi zrównanych, biskupów koadiutorów, pomocniczych i innych biskupów tytularnych, którym powierzono specjalne zadania duszpasterskie oraz innych urzędów *di nomina pontificia*: biskupów niekardynałów stojących na czele dykasterii² i pozostałych

¹ „L'Osservatore Romano”, edizione quotidiana, 16.02.2018, nr 38, s. 7.

² Przez dykasterie, zgodnie z art. 2 § 1 konstytucji apostolskiej Jana Pawła II *Pastor Bonus* o Kurii Rzymskiej z 28 czerwca 1988 roku, należy rozumieć: Sekretariat Stanu, kongregacje, trybunały,

wyższych prałatów³ Kurii Rzymskiej, innych biskupów pełniących urzędy, na które zostali mianowani przez papieża oraz legatów biskupa rzymskiego.

Chociaż opublikowany w 2008 roku dokument Kongregacji ds. Biskupów poświęcony biskupom emerytom⁴ podkreśla, że biskup nie przechodzi na emeryturę, ale na inny sposób podejmuje służbę Kościołowi, nie jest tajemnicą, że odejście z urzędu, zmiana dotychczasowej roli w Kościele, pożegnanie z pełnioną funkcją, zwłaszcza gdy jest ona związana z wykonywaniem władzy zwierzchniej, znacząca i prestiżowa, jak również wszelkie porzucenie aktywności zawodowej i przejście na emeryturę łączy się często z trudnościami natury psychologicznej i negatywnymi emocjami. Doświadczeniu przejścia na emeryturę nierzadko towarzyszy poczucie niesprawiedliwości i krzywdy, zgorzknienie, lęk o przyszłość, odczucie straty w wymiarze biologicznym, psychologicznym i społecznym, deprecjacja osobista, zawód duchowy, utrata własnej wartości, poczucie odrzucenia, wykluczenia, rezygnacji i bezużyteczności oraz brak motywacji do działania. Te negatywne odczucia są tym większe, gdy do przejścia na emeryturę zostaje ktoś w większym lub mniejszym stopniu zobowiązany czy nawet przymuszony⁵.

Specjaliści z dziedziny psychologii starzenia się, gerontologii czy psychologii społecznej podejmują badania zmierzające do poznania i przeciwdziałania tym negatywnym reperkusjom zakończenia pracy zawodowej, związanym z zasadniczą zmianą stylu życia i funkcjonowania w społeczeństwie – choć są oczywiście także skutki pozytywne.

Te problemy nie są obce także społeczności Kościoła, również pośród duchownych⁶, nie wykluczając biskupów. Utrata urzędu związana z przejściem

---

rad i urzędy Stolicy Apostolskiej, a także ustanowione w ostatnich latach przez papieża Franciszka Dykasterię ds. Świeckich, Rodziny i Życia oraz Dykasterię ds. Integralnego Rozwoju Człowieka.

3 W tym przypadku „prałat” nie oznacza duchownego obdarzonego papieską godnością czysto honorową, ale pełniącego w Kościele wyższy urząd związany z wykonywaniem władzy rządzenia. Zob. kan. 353 § 4 Kodeksu prawa kanonicznego [dalej: KPK]. Zob. W. Góralski, hasło *Prałat*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 250–251; J. Miras, *Prelado*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, t. 6, eds. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, Pamplona 2012, s. 381–385.

4 Congregazione per i Vescovi, *Il vescovo emerito*, Libreria Editrice Vaticana 2008. Tłumaczenie polskie: Kongregacja ds. Biskupów, *Biskup senior*, Tarnów, b.r.w.

5 Zob. np. E. Bonk, S. Retowski, *Emerytura – ulga czy udręka? Postrzeganie emerytury na przykładzie słuchaczy Uniwersytetów Trzeciego Wieku*, „Gerontologia Polska” 21 (2013) nr 1, s. 25–31; I. Kowalska, *Sytuacja przejścia na emeryturę (w świetle badań diagnostycznych)*, „Edukacja Dorosłych” 21 (2015) nr 1, s. 127–143.

6 Zob. M. Chmielewski, *Duchowość kapłana-seniora*, [w:] *Nova et vetera polskiej duchowości*, red. M. Chmielewski, Lublin 2004, s. 253–256.

na emeryturę jest z czysto ludzkich względów zarysowanych powyżej punktem zwrotnym w życiu człowieka, istotną zmianą, która może kogoś bardzo boleśnie dotknąć i stać się źródłem kryzysu duchowego czy zdrowotnego. Dlatego papież Franciszek w dokumencie o rezygnacji z urzędów kościelnych kładzie akcent na duchowe podstawy zrzeczenia się pełnionej funkcji i eksponuje racje natury ascetycznej, które mają pozwolić na to, by moment rozpoczęcia nowego etapu życia nie był zbyt trudny, nie odbił się niekorzystnie na psychice duchownego i na jego relacjach z Bogiem i Kościołem.

Już wcześniej ojciec święty Jan Paweł II w *Liście do osób w podeszłym wieku*⁷ podjął głęboką, wypływającą z chrześcijańskiej wiary, refleksję na temat etapu starości w życiu człowieka, trudu pogodzenia się ze stopniowym ograniczaniem ludzkiej aktywności, potrzeby osvajania się z perspektywą odchodzenia i zbliżającego się kresu życia.

Także we wspomnianym dokumencie Kongregacji ds. Biskupów o biskupach emerytach podjęto tę tematykę, podkreślając znaczenie ducha służby, w jakim każdy biskup winien podejmować i pełnić swój urząd, i w tym „diakonijnym” wymiarze umieć z urzędu zrezygnować. Nieustanne naśladowanie Chrystusa Dobrego Pasterza, który przyszedł nie po to, aby Mu służono, ale by służyć (zob. Mt 20, 28; Mk 10, 45), ma dopomóc łatwiej złożyć rezygnację i przyjąć odejście z pełnionej funkcji, w poczuciu odpowiedzialności za powierzony biskupowi Kościół partykularny, dla dobra tegoż Kościoła, ze świadomością i akceptacją naturalnego i nieuniknionego zmierzchu, jakiemu wraz z upływem czasu poddany jest każdy człowiek, stając się mniej sprawnym i skutecznym w wykonywaniu urzędu biskupa⁸.

Ojciec święty Franciszek w *motu proprio Imparare a congedarsi* również przypomina o służebnym wymiarze pełnienia urzędów w Kościele. Nawiązując do opisanego w Dziejach Apostolskich pożegnania św. Pawła z Efezjanami w Milecie (Dz 20, 17–27), wzywa do ukształtowania odpowiedniej wewnętrznej postawy i duchowego przygotowania się do złożenia rezygnacji z urzędu kościelnego oraz przejścia do nowego etapu życia, który ma stanowić nową formę dyspozycyjności w Kościele. Sam moment odejścia z pełnienia funkcji winien być traktowany jako integralny element tej samej służebnej postawy, w duchu której urząd ten został podjęty i był pełniony.

---

⁷ Jan Paweł II, *List do moich Braci i Sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, Watykan 1999. Zob. też dokument Papieskiej Rady ds. Świeckich, *Godność człowieka starszego i jego miejsce w Kościele i świecie*, Watykan 1999; J. Dziedzic, *Kościół wobec starości. Perspektywa pastoralnoteologiczna*, „Polonia Sacra” 19 (2015) nr 1, s. 95–113.

⁸ Zob. Congregazione per i Vescovi, *Il vescovo emerito*, dz. cyt., s. 13–15.

Papież wskazuje przede wszystkim na to, by nie przywiązywać się do władzy i nie utwierdzać się w poczuciu bycia niezastąpionym. Odejście z pełnionej funkcji i przejście na emeryturę⁹ należy przyjąć z pokojem i ufnością, a do tego momentu należy przygotowywać się wcześniej na drodze modlitewnego rozeznania.

Władza kościelna przyjmująca rezygnację z urzędu kościelnego jest zobowiązana nie tylko do działania zgodnie z zasadą legalności (praworządności) aktu administracyjnego, czyli postępowania zgodnie z przepisami prawa kanonicznego¹⁰, ale winna zatroszczyć się też o zapewnienie odpowiednich warunków bytowych kapłanowi ustępującemu z urzędu¹¹, a także uczynić wszystko, by okoliczności zrzeczenia się urzędu i przejścia na emeryturę nie były dla kogoś nader dolegliwe i trudne¹².

⁹ Mimo przytoczonego wyżej sformułowania z dokumentu Kongregacji ds. Biskupów, iż rezygnacja biskupa nie może być pojmowana jako „przejście na emeryturę” (*metters in pensione*), w znaczeniu pozbycia się wszelkiej łączności i odpowiedzialności za Kościół partykularny i powszechny, nie należy zapominać o tym, że zgodnie z kan. 185 KPK „Temu, kto utracił urząd wskutek osiągnięcia wieku albo przez przyjętą rezygnację, można przyznać tytuł emeryta”. Może nieco dziwić przyjmowanie tego tytułu w polskim episkopacie z pewną niechęcią – biskupów „emerytów” zwykło się w Polsce nazywać „seniorami”. Tak uczyniono w tłumaczeniu dokumentu *Il vescovo emerito* na „Biskup senior”, takim terminem posługuje się powszechnie w nomenklaturze przyjętej w Kościele polskim, tak też określa się biskupów emerytów w dokumencie Konferencji Episkopatu Polski *Status biskupów seniorów diecezjalnych i pomocniczych*, 6.03.2013, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 23 (2013) nr 1, s. 128–129. Słowo „emeryt” pochodzi od łacińskiego *emeritus* (od *emereo*) – zasłużony (*ex merito*), natomiast „senior” to „starszy”.

¹⁰ Zob. M. Sitarz, *Zasada legalności w sprawowaniu władzy administracyjnej w Kościele*, [w:] *Organizacja i funkcjonowanie administracji w Kościele*, red. J. Krukowski, W. Kraiński, M. Sitarz, Toruń 2011, s. 65–86; J. Krukowski, *Prawo administracyjne w Kościele*, Warszawa 2011, s. 350–356.

¹¹ W przypadku biskupów polskich składających rezygnację z urzędu kwestie te reguluje wspomniany dokument Konferencji Episkopatu Polski *Status biskupów seniorów diecezjalnych i pomocniczych* wydany w oparciu o kan. 402 § 2 KPK. W odniesieniu do proboszczów oraz innych osób ustępujących lub odwoływanych czy usuwanych z urzędu, także w kontekście prawnokarnym, zob. kan. 195, 281 § 2, 384, 1350 § 1 i 1746 KPK oraz przepisy prawa partykularnego obowiązujące w poszczególnych diecezjach. Np. w archidiecezji krakowskiej zob. *Dekret określający wiek emerytalny kapłanów archidiecezji krakowskiej*, 10.01.2008, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 145 (2008) nr 1–3, s. 67–68 i *Status księdza emeryta w archidiecezji krakowskiej*, 10.01.2008, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 145 (2008) nr 4–6, s. 75–79. Zob. też A. Bamberg, *L'amoris officium à l'égard des prêtres et évêques d'âge avancé*, „Nouvelle Revue Théologique” 127 (2005), s. 226–235.

¹² Nie wyklucza to, że w pewnych uzasadnionych sytuacjach władza kościelna jest zobowiązana wezwać do złożenia rezygnacji z urzędu, jeśli wymaga tego dobro Kościoła. Zob. Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów Apostolorum successores*, 22.02.2004; tekst polski: Kielce 2005, s. 244, n. 213.

2. Ostatnie nowelizacje prawa kanonicznego w przedmiocie rezygnacji z wyższych urzędów kościelnych

Nowe *motu proprio* papieża Franciszka oznacza zmianę niedawno, bo przed nieco ponad trzema laty (3 listopada 2014 roku), ustanowionych przepisów¹³ dotyczących ustąpienia z urzędu biskupów diecezjalnych, biskupów koadiutorów i pomocniczych, przewodniczących dykasterii Kurii Rzymskiej oraz innych pełniących w Kościele wyższe funkcje z nominacji papieskiej¹⁴, pośród nich tzw. wyższych prałatów Kurii Rzymskiej¹⁵ oraz legatów papieskich. W pewnych miejscach chodzi tylko o pewne precyzacje, w innych zmiany są poważniejsze. Potrzeba nowelizacji prawa po tak krótkim czasie może nieco dziwić. Lepiej jednak dokonać zmiany przepisów, gdy dostrzeża się, że są wadliwe, niż by ich pryncypialne stosowanie miało przynieść szkody we wspólnocie Kościoła.

2.1. Biskupi diecezjalni

Zasadniczo nie ma nowości w odniesieniu do rezygnacji biskupów diecezjalnych oraz z nimi zrównanych¹⁶, a także biskupów koadiutorów i pomocniczych. W myśl kan. 401 § 1 KPK biskup diecezjalny, który ukończył siedemdziesiąty piąty rok życia, jest proszony o złożenie rezygnacji z zajmowanego urzędu na ręce papieża, który

---

13 Secretariat Status, *Rescriptum ex audientia Sanctissimi. De abdicatione dioecesanorum Episcoporum necnon Titularium munerum designationis Pontificiae. Disposizioni sulla rinuncia dei vescovi diocesani e dei titolari di uffici di nomina pontificia*, 3.11.2014, „Acta Apostolicae Sedis” [dalej: AAS] 106 (2014), s. 882–884 [dalej: *Disposizioni*].

14 Art. 12 § 1 Regulaminu Kurii Rzymskiej z 1999 roku wymienia urzędy *di nomina pontificia*: prefekci, przewodniczący, członkowie, wyżsi prałaci, podsekretarze i konsultorzy dykasterii Kurii Rzymskiej, sędziowie Roty Rzymskiej, rzecznik sprawiedliwości i obrońca węzła Sygnatury Apostolskiej. Zob. *Regolamento Generale della Curia Romana*, 30.04.1999, AAS 91 (1999), s. 635–636 [dalej: RGCR].

15 Zgodnie z art. 3 RGCR są nimi: Substytut Sekretarza Stanu ds. Ogólnych, Sekretarz ds. Stosunków z Państwami, sekretarze kongregacji, Regens Penitencjarii Apostolskiej, Sekretarz Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, Dziekan Roty Rzymskiej, sekretarze papieskich rad, Wicekamerling Świętego Kościoła Rzymskiego, sekretarze Administracji Dóbr Stolicy Apostolskiej i Prefektury Ekonomicznych Spraw Stolicy Świętej oraz wiceprzewodniczący Papieskiej Komisji ds. Ameryki Łacińskiej, a także Prefekt Domu Papieskiego i Mistrz Papieskich Ceremonii Liturgicznych. Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury, której sekretarz wymieniony jest w art. 3 Regulaminu, została włączona do włączona do Papieskiej Rady ds. Kultury.

16 Zob. kan. 381 § 2 KPK.

po rozważeniu wszystkich okoliczności podejmie decyzję. Ten sam przepis dotyczy także biskupów koadiutorów i pomocniczych¹⁷. Dyscyplina ta została potwierdzona zarówno przez normy z 2014 roku¹⁸, jak i *motu proprio Imparare a congedarsi*¹⁹. Zmiany natomiast dotyczą powiadomienia o papieskiej decyzji o przyjęciu lub nieprzyjęciu rezygnacji oraz o statusie prawnym biskupa oczekującego na odpowiedź biskupa Rzymu, o czym w dalszej części niniejszego opracowania.

O rezygnację z urzędu siedemdziesięcioletni biskup „jest proszony” (*rogatur*). Taka formuła – jak wskazano w dokumencie o biskupach emerytach – pozwala na to, by decyzja o złożeniu urzędu wychodziła ostatecznie od samego biskupa, który choć jest o to „proszony”, nie jest przez władzę w zdecydowany sposób „przymuszony” do tego aktu, tak iż złożenie rezygnacji jest dobrowolną decyzją biskupa, a nawet w jakimś sensie może być traktowane jako czyn godny uznania („più meritevole”)²⁰. Nie jest to zatem rezygnacja „wymuszona”, ale „polubowna”²¹, choć na temat charakteru – wiążącego lub nie – użytego sformułowania istnieją różne opinie²².

Co wtedy, gdy biskup, który ukończył 75 lat, mimo zaproszenia nie złoży rezygnacji z pełnionego urzędu? Niektórzy komentatorzy podkreślają, że nie ma obowiązku składania rezygnacji, skoro jedynie jest o to proszony, a jego decyzja ma być dobrowolna²³. Jednakże inni stoją na stanowisku, że wezwanie do rezygnacji

17 Zob. kan. 411 KPK.

18 Zob. art. 1.

19 Zob. art. 1.

20 Zob. Congregazione per i Vescovi, *Il vescovo emerito*, s. 13. Kan. 401 § 2 jest sformułowany mniej kategorycznie niż tekst soborowego Dekretu *Christus Dominus*, 21, który jest źródłem przepisu. Na temat decyzji Soboru Watykańskiego II o rezygnacji biskupów z urzędu zob. m.in. G. P. Montini, „*Il Vescovo diocesano a settantacinque anni è pregato di presentare rinuncia*”. *Considerazioni sul canone 401 § 1*, [w:] *Il Vescovo e la sua Chiesa*, a cura di G. Canobbio, F. Dalla Vecchia, G. P. Montini, Brescia 1996, s. 220–225, 238–247 (Quaderni teologici del Seminario di Brescia, 6); G. D. Gallaro, *The bishop emeritus. An ecclesial consideration*, „*The Jurist*” 66 (2006), s. 378–380; J. Alves, *Os bispos eméritos no pós-Concílio*, „*Forum Canonicum*” 2 (2007) nr 1, s. 151–153.

21 Zob. É. Poulat, *L'évêque émérite dans l'institution épiscopale*, „*L'Année Canonique*” 40 (1998), s. 240.

22 Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 225–227.

23 Zob. V. Gómez-Iglesias, *Sub. can. 401*, [w:] *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico*, t. 2, eds. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, Pamplona 1996, s. 814; J. A. Renken, *Sub. can. 401*, [w:] *New Commentary on the Code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York–Mahwah 2000, s. 537.

rodzi obowiązek prawny²⁴, bowiem znaczenie łacińskiego czasownika *rogare* jest mocniejsze niż niektóre jego przekłady na inne języki²⁵. Użycie słowa „prosić” może istotnie sprawiać wrażenie, że adresat takiej „prośby” może odpowiedzieć na nią zupełnie swobodnie i do niej się nie zastosować, tymczasem czasownik *rogare* tłumaczy się także jako „domagać się czegoś” lub „żądać”²⁶ i w tym znaczeniu wezwanie do rezygnacji – choć nadal pozostaje tylko wezwaniem, rezygnacja natomiast winna pochodzić od biskupa – jest bardziej kategoryczne niż kurtuazyjna prośba²⁷.

Samo niezłożenie rezygnacji po ukończeniu przepisanej wieku, jak tłumaczy niektórzy przedstawiciele doktryny, nie może być powodem do podjęcia decyzji o usunięciu biskupa z urzędu²⁸. Podobnie jak w przypadku proboszcza, który także jest proszony o złożenie rezygnacji na ręce biskupa diecezjalnego, biskup nie może odwołać go z urzędu jedynie dlatego, że proboszcz nie złożył rezygnacji, ale musi wszcząć odpowiedni proces administracyjny o usunięcie proboszcza²⁹. W przypadku biskupów dopiero od niedawna istnieją normy proceduralne regulujące postępowanie zmierzające do usunięcia z urzędu biskupa diecezjalnego, ale dotyczą one czynów, które wyrządziły poważne krzywdy natury fizycznej, moralnej, duchowej lub majątkowej osobom fizycznym względnie całej wspólnoty, a biskup

²⁴ Zob. J. Krukowski, *Sub can. 401*, [w:] *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2, cz. 1, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 263.

²⁵ Zob. B. F. Pighin, *Profilo giuridico del vescovo emerito*, „*Ius Ecclesiae*” 13 (2001), s. 786–787; G. D. Gallaro, *The Bishop Emeritus...*, dz. cyt., s. 382.

²⁶ Zob. *Słownik łacińsko-polski*, t. 4, red. M. Plezia, Warszawa 1974, s. 568.

²⁷ Tym bardziej że w kan. 401 § 1 KPK ustawodawca zrezygnował z przysłówka „sponte” (samodzielnie, z własnej woli), które było użyte w soborowym dekrecie *Christus Dominus* i w *motu proprio* Pawła VI *Ecclesiae Sanctae* z 6 sierpnia 1966 roku i które mogło powodować pewną sprzeczność między obowiązkiem złożenia rezygnacji a całkowitą swobodą decyzji biskupa o jej nieskładaniu. Zob. B. F. Pighin, *Profilo giuridico...*, dz. cyt., s. 786–787; G. D. Gallaro, *The bishop emeritus...*, dz. cyt., s. 382.

²⁸ P. Gefaell, *La tutela del soggetto nella perdita dell'ufficio*, „*Ius Ecclesiae*” 7 (1995), s. 142; B. F. Pighin, *Profilo giuridico...*, dz. cyt., s. 788; G. Marchetti, *La „vacatio” di un ufficio ecclesiastico: annotazioni circa un istituto giuridico canonistico*, „*Quaderni di Diritto Ecclesiale*” 17 (2004), s. 134.

²⁹ Taki pogląd opiera się na odpowiedzi Papieskiej Komisji ds. Interpretacji Tekstów Soboru Watykańskiego II z 7 lipca 1978 roku, zgodnie z którą wobec proboszcza, który nie złożył rezygnacji, można wszcząć postępowanie administracyjne zmierzające do usunięcia go z urzędu. Zob. AAS 70 (1978), s. 534. Zgodnie z przepisem kan. 538 § 3 KPK proboszcz, po ukończeniu 75. roku życia jest proszony (*rogatur*) o zrzeczenie się urzędu. Niezłożenie rezygnacji przez proboszcza samo w sobie nie stanowi podstawy do wszczęcia postępowania o usunięcie, można wszcząć je tylko wtedy, gdy zachodzi któraś z przyczyn wskazanych w kan. 1741 KPK, ale samo niezastosowanie się do prośby o złożenie rezygnacji nie wystarcza.

w bardzo poważnym stopniu uchybił sumienności, której wymaga od niego jego urząd duszpasterski, nawet jeśli nie było w tym jego poważnej winy moralnej³⁰. Nie wydaje się, by samo niezłożenie rezygnacji przez biskupa, który przekroczył siedemdziesiąty piąty rok życia, kwalifikowało się do tego rodzaju poważnych zarzutów. Niemniej jednak niektórzy z autorów wskazują, że gdyby biskup nie złożył rezygnacji, a byłby niezdolny do sprawowania pasterskiego urzędu w diecezji, papież mógłby zdecydować o wszczęciu procedury usunięcia³¹.

Przy tej okazji wspomnieć trzeba także o wezwaniu przez władzę kościelną do zrzeczenia się urzędu przez biskupa, gdy istnieją ku temu poważne powody. W kan. 401 § 2 KPK „usilnie prosi się (*enixe rogatur*) biskupa diecezjalnego, który z powodu choroby lub innej poważnej przyczyny nie może w sposób właściwy sprawować swojego urzędu, by złożył rezygnację z urzędu”. Już art. 21 Dekretu Soboru Watykańskiego II o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* wzywał biskupów, którzy ze względu na podeszły wiek lub z innego ważnego powodu „staną się mniej zdolni (*minus apti*) do wypełniania swoich obowiązków”, by zrzekli się urzędu „bądź z własnej inicjatywy, bądź poproszeni przez kompetentną władzę”. Przepisy wydane przez papieża Franciszka w 2014 roku stanowią, iż w pewnych szczególnych okolicznościach właściwa władza może zwrócić się do biskupa o złożenie rezygnacji z pasterskiego urzędu, po przedstawieniu biskupowi motywów takiej prośby i wysłuchaniu jego racji w braterskim dialogu (art. 5). Podkreśla się, że taka praktyka istniała już od dawna, dopiero teraz zaś została sformalizowana³².

Z pewnością niezłożenie rezygnacji po ukończeniu przepisanej wieku stawia zarówno samego biskupa, jak i biskupa Rzymu (a raczej legata apostolskiego i odpowiednią kongregację Kurii Rzymskiej, którzy współpracują przy obsadzaniu stolic biskupich³³) w sytuacji bardzo kłopotliwej. Z jednej strony niezastosowanie się do wezwania kan. 401 § 1 nie może być traktowane jako przestępstwo karane

³⁰ Franciszek, *motu proprio Come una madre amorevole*, 4.06.2016, AAS 108 (2016), s. 715–717.

³¹ Zob. J. San José Prisco, *Sub. can. 401*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada por profesores de derecho canónico de la Universidad Pontificia de Salamanca*, Madrid 2014, s. 270.

³² Zob. J. San José Prisco, *Disposiciones sobre la renuncia de obispos diocesanos y de titulares de cargos con nombramiento pontificio. Comentario*, „Revista Española de Derecho Canónico” 71 (2014), s. 950–951; F. Puig, *Annotazioni sulla rinuncia all'ufficio di nomina pontificia*, „Ius Ecclesiae” 27 (2015), s. 459–464.

³³ Zob. konst. apost. *Pastor Bonus*, art. 58, 75, 77, 89 oraz kan. 377 § 3 KPK.

pozbawieniem urzędu³⁴, z drugiej zaś negatywna postawa biskupa godziłaby w posłuszeństwo, które winien okazywać przepisom prawa ustanowionemu przez biskupa rzymskiego, a także stałaby w sprzeczności ze służebnym wymiarem jego pasterskiej posługi w Kościele, co z oczywistych względów mogłoby być przyczyną zgorszczenia, czyli usprawiedliwiania niestosowania się do przepisów prawa przez innych członków Kościoła³⁵. Dlatego każdy tego typu przypadek winien być przez władzę kościelną traktowany w sposób delikatny i jednostkowy. Należy przy tym przyznać rację opinii, iż osobiste wezwanie biskupa przez papieża do zrzeczenia się urzędu rodzi obowiązek prawny, a nie tylko moralny³⁶. Gdyby po takim wezwaniu biskup nadal opierał się przed złożeniem rezygnacji, stanowiłoby to podstawę do podjęcia zgodnych z prawem kroków zmierzających do odwołania takiego biskupa (choćby w oparciu o kan. 1371, 2° KPK), a więc już nie do przyjęcia jego rezygnacji, ale działania w którym inicjatywę przejmuje najwyższa władza kościelna³⁷.

2.2. Kardynałowie stojący na czele dykasterii Kurii Rzymskiej

Ustanowione w ostatnim czasie przepisy nieznacznie modyfikują kan. 354 KPK, zgodnie z którym o złożenie rezygnacji z zajmowanego urzędu *proszeni* są wszyscy kardynałowie przełożeni dykasterii czy też innych stałych instytucji Kurii Rzymskiej i Państwa Watykańskiego, którzy ukończyli siedemdziesiątą piątą rok życia. Rezygnację winni złożyć na ręce biskupa rzymskiego, który po rozważeniu wszystkich okoliczności podejmie decyzję. Jest to przepis analogiczny do analizowanego wcześniej kan. 401 § 1 KPK odnoszącego się do biskupów diecezjalnych – zarówno gdy chodzi o cezurę wieku (75 lat), jak i formę wezwania do złożenia rezygnacji (*rogantur*). Te same normy zawiera art. 5 § 2 konstytucji apostolskiej

34 Zob. D. J. Andrés Gutiérrez, *Sub. can. 401*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe, fuentes y comentarios de todos los cánones*, ed. A. Benlloch Poveda, Valencia 1993, s. 209.

35 Zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, 2284; P. Majer, *Prawo kanoniczne a zgorzenie*, „Pastores” (2013) nr 59(2), s. 127–134.

36 Zob. B. F. Pighin, *Profilo giuridico...* dz. cyt., s. 787; G. D. Gallaro, *The bishop emeritus...*, dz. cyt., s. 382.

37 Na temat odwoływania biskupów z urzędu przez papieża – akt ten nie jest wolny od poważnych obiekcji natury eklezjologicznej – oprócz przepisów wspomnianego wyżej *motu proprio Come una madre amorevole*, zob. G. May, *Die Amtsenthebung (amotio) von Bischöfen*, „Forum. Katholische Theologie” 21 (2005), s. 199–212; M. Rehak, *Jurisdiktionsprimat und Absetzung von Bischöfen. Systematische Nachbetrachtungen*, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 181 (2012), s. 386–443.

Pastor Bonus o Kurii Rzymskiej³⁸ i art. 41 § 1 Regulaminu Kurii Rzymskiej³⁹. Natomiast w przepisach z 2014 roku w odniesieniu do kardynałów stojących na czele dykasterii Kurii Rzymskiej, a także innych kardynałów, którym biskup rzymski powierzył pełnienie jakiegoś urzędu, nie używa się już sformułowania „są proszeni”, ale „są tak samo zobowiązani”⁴⁰. Takie sformułowanie, poza tym, że stanowi pewną wskazówkę interpretacyjną odnośnie do kan. 401 § 1 KPK⁴¹, wzmacnia zaproszenie do złożenia rezygnacji z pełnionego urzędu, ujmując je w kategoriach obowiązku, nie zaś tylko czystej zachęty.

2.3 Przewodniczący dykasterii niemający godności kardynalskiej

Gdy chodzi o stojących na czele dykasterii, którzy nie są kardynałami, a także innych wyższych prałatów mianowanych przez papieża, wydane w ostatnich latach przepisy niosą ze sobą poważniejsze zmiany. Konstytucja apostolska *Pastor Bonus* z 1988 roku przewidywała, że przewodniczący dykasterii Kurii Rzymskiej, którzy nie są kardynałami, a także sekretarze dykasterii⁴² ustępują z urzędu (*a munere cessant*) wraz z ukończeniem siedemdziesiątego piątego roku życia⁴³. Podobnie postanawiał regulamin Kurii Rzymskiej z 1999 roku – pozostali przewodniczący dykasterii, sekretarze oraz z nimi zrównani tracą swój urząd (*decadono dal loro*

³⁸ „Po ukończeniu siedemdziesiątego piątego roku życia kardynałowie stojący na czele dykasterii są proszeni o złożenie rezygnacji na ręce Biskupa Rzymskiego, którą on rozpatrzy uwzględniając wszystkie okoliczności”.

³⁹ RGCR, art. 41 § 1: „I Cardinali Capi Dicastero, compiuto il settantacinquesimo anno di età, sono pregati di presentare le dimissioni al Romano Pontefice”.

⁴⁰ *Disposizioni*, art. 6: „I Cardinali Capi Dicastero della Curia Romana e gli altri Cardinali che svolgono uffici di nomina pontificia sono ugualmente tenuti, al compimento del settantacinquesimo anno di età, a presentare la rinuncia al loro ufficio al Papa, il quale, ponderata ogni cosa, procederà”.

⁴¹ Skoro w poprzednich artykułach *Disposizioni* mowa jest o p r o s b i e skierowanej do biskupów diecezjalnych, by złożyli rezygnację po ukończeniu 75. roku życia (art. 1: „sono invitati a presentare la rinuncia”), a w art. 6 stanowi się, że są „tak samo zobowiązani” do zrzeczenia się swego urzędu kardynałowie stojący na czele dykasterii, wyjaśnia się, że prośba, o której w art. 1 i kan. 401 § 1 KPK ma być rozumiana jako zobowiązanie. Nie uszło to uwadze komentatorów. Zob. F. Puig, *Annotazioni...*, dz. cyt., s. 458.

⁴² Prefekci i inni przewodniczący dykasterii oraz sekretarze i pozostali wyżsi urzędnicy są zwykle mianowani przez papieża na pięcioletnią kadencję. Zob. art. 5 § 1 konst. apost. *Pastor Bonus*. Nie dotyczy to jednak Sekretarza Stanu.

⁴³ Zob. art. 5 § 2 konst. apost. *Pastor Bonus*.

incarico) po ukończeniu siedemdziesiątego piątego roku życia⁴⁴. Przepisy z 2004 roku także stanowiły, że niekardynałowie stojący na czele dykasterii, sekretarze i biskupi pełniący inne urzędy z nominacji papieskiej ustępują z urzędu wraz z ukończeniem siedemdziesiątego piątego roku życia⁴⁵. A zatem dotychczasowe przepisy odnośnie do niekardynałów pełniących w Kurii Rzymskiej wysokie urzędy wskazywały, iż nie przestają oni pełnić swych urzędów w efekcie rezygnacji i nie są do jej złożenia w ogóle wzywani, ale wraz z ukończeniem siedemdziesiątego piątego roku życia odchodzą z urzędu. Nie dokonywało się to automatycznie, bowiem zgodnie kan. 186 KPK utrata urzędu po osiągnięciu wieku staje się skuteczna dopiero z chwilą pisemnego zawiadomienia przez właściwą władzę. Choć żadna z cytowanych ustaw o tym nie wspomina, taką wykładnię przedstawiano w doktrynie⁴⁶.

Najnowsze *motu proprio* papieża Franciszka zmienia zasadniczo normy dotyczące ustępowania z urzędu przez wyższych duchownych pracujących w Kurii Rzymskiej, którzy nie są kardynałami. Artykuł 2 tej ustawy stanowi, iż stojący na czele dykasterii Kurii Rzymskiej biskupi, którzy nie mają godności kardynalskiej, jak również pozostali wyżsi prałaci Kurii i inni biskupi pełniący urzędy z nominacji papieskiej „nie ustępują *ipso facto* ze swych urzędów wraz z ukończeniem siedemdziesiątego piątego roku życia, ale mają obowiązek złożyć rezygnację Biskupowi Rzymskiemu”⁴⁷. Analogiczny przepis dotyczy legatów papieskich, którzy w myśl dotychczasowych przepisów przechodzili w stan spoczynku wraz z ukończeniem siedemdziesięciu pięciu lat⁴⁸. Nastąpiła zatem istotna zmiana sposobu odejścia z czynnej posługi w Kurii Rzymskiej przez pełniących wskazane urzędy – z utraty

---

44 Zob. RGCR, art. 41 § 2.

45 *Disposizioni*, art. 7.

46 Zob. J. I. Arrieta, *Commento alla Cost. Ap. Pastor Bonus*, [w:] *Legislazione sull'organizzazione centrale della Chiesa*, eds. J. I. Arrieta, J. Canosa, J. Miñambres, Milano 1997, s. 207. Dostrzegano jednak brak odniesienia do kan. 186 i ustanowionej w nim konieczności zawiadomienia o utracie urzędu, aby była ona skuteczna. Zob. P. V. Pinto, *Regolamento Generale della Curia Romana*, [w:] *Commento alla „Pastor Bonus” e alle norme sussidiarie della Curia Romana*, ed. P. V. Pinto, Città del Vaticano 2003, s. 406. Niemniej jednak V. de Paolis w komentarzu do konst. apost. *Pastor Bonus* używa sformułowania o „automatycznej” utracie urzędu z chwilą ukończenia 75. roku życia. Zob. tamże, s. 27.

47 Art. 2: „Compiuti i settantacinque anni, i Capi Dicastero della Curia Romana non Cardinali, i Prelati Superiori della Curia Romana e i Vescovi che svolgono altri uffici alle dipendenze della Santa Sede, non cessano *ipso facto* dal loro ufficio, ma devono presentare la rinuncia al Sommo Pontefice”.

48 Segreteria di Stato, *Regolamento per le Rappresentanze Pontificie*, 6.01.2003, art. 20 § 1: „Il termine per il collocamento al riposo dei Rappresentanti Pontifici è uguale a quello previsto per i Prelati Superiori della Curia Romana, i quali «compiuto il settantacinquesimo anno di età, decadono dal loro incarico»”.

urzędu wskutek osiągnięcia ustalonego wieku na rezygnację, której złożenie jest nakazane po ukończeniu siedemdziesiątego piątego roku życia. Tym samym na mocy *motu proprio Imparare a congedarsi*, zgodnie z zasadą *lex posterior derogat legi priori*⁴⁹, papież Franciszek uchylił obowiązującą moc kilku przepisów znajdujących się w dotychczasowych aktach prawnych.

Nie zostały podane do wiadomości racje, jakimi kierował się papież, zmieniając dotychczasową dyscyplinę. Można zastanawiać się, która z form zakończenia pełnienia urzędu kościelnego wydaje się lepsza: rezygnacja wraz z osiągnięciem ustalonego wieku czy przepis prawa stanowiący o utracie urzędu także ze względu na osiągnięcie wyznaczonego wieku? Te zagadnienia zostaną podjęte w dalszej części niniejszego opracowania.

3. Utrata urzędu po ukończeniu określonego wieku a rezygnacja z urzędu kościelnego

Po ostatnich nowelizacjach dokonanych przez papieża Franciszka w powszechnym prawie kościelnym pozostało bardzo niewiele urzędów, które traci się⁵⁰ wraz z ukończeniem określonego prawem wieku. Mimo że Kodeks prawa kanonicznego przewiduje taką formę utraty urzędu kościelnego⁵¹, w samym kodeksie nie wymienia się wyraźnie żadnego konkretnego urzędu, którego piastun (tytulariusz) przestawałby go pełnić na mocy zdarzenia prawnego, jakim jest osiągnięcie określonego wieku. Przed *motu proprio Imparare a congedarsi* do takich urzędów zaliczały się – jak wyżej wspomniano – przewodniczący dykasterii Kurii Rzymskiej, którzy nie mieli godności kardynalskiej, sekretarze dykasterii, a także inni biskupi pełniący urzędy z nominacji papieskiej. Wszyscy oni, w myśl dotychczasowego prawa, tracili swe urzędy wraz z osiągnięciem siedemdziesiątego piątego roku życia. Dziś jednak – podobnie jak inni wyżsi prałaci pełniący funkcje w Kurii Rzymskiej – nie tracą urzędu *ipso facto*, lecz są zobowiązani do złożenia rezygnacji na ręce biskupa rzymskiego.

---

⁴⁹ Zob. art. 20 KPK.

⁵⁰ Żurowski postulował, by nie stosować określenia „utrata urzędu” (*amissio officii*) i używać raczej sformułowania „ustanie sprawowania funkcji”. Zob. M. Żurowski, *Problem władzy i powierzania urzędów w Kościele katolickim*, Kraków 1984, s. 251. Pozostajemy jednak przy nomenklaturze kodeksowej.

⁵¹ Zob. kan. 184 § 1 KPK.

W myśl obowiązującego prawa powszechnego urzędy, których utrata następuje wskutek osiągnięcia ustanowionego przepisami wieku, są następujące: Dziekan Trybunału Roty Rzymskiej po ukończeniu siedemdziesiątego piątego roku życia⁵², sędziowie tegoż trybunału apostołskiego z rozpoczęciem siedemdziesiątego piątego roku życia⁵³, pozostali urzędnicy Kurii Rzymskiej, którzy są duchownymi lub zakonnikami, po ukończeniu siedemdziesiątego roku życia⁵⁴, a świeccy po ukończeniu sześćdziesiątego piątego roku życia⁵⁵. Ponadto wszyscy członkowie dykasterii i innych struktur Kurii Rzymskiej ustępują ze swych funkcji wraz z ukończeniem osiemdziesiątego roku życia⁵⁶. Również prawo partykularne może ustanowić urzędy, których utrata następuje wraz z osiągnięciem przepisanej wieku⁵⁷. Przypomnieć należy, że utrata urzędu nie dokonuje się z chwilą przekroczenia ustalonego wieku, ale następuje dopiero od momentu pisemnego zawiadomienia przez właściwą władzę⁵⁸.

Podstawową różnicą pomiędzy dwoma sposobami utraty urzędu kościelnego – przekroczeniem określonej granicy wieku i rezygnacją – jest przede wszystkim rola piastuna urzędu oraz podmiotu władzy kościelnej. Rezygnacja zakłada inicjatywę osoby pełniącej urząd: to ona – nawet jeśli jest do tego przynaglana – oznajmia wolę odejścia z piastowanego urzędu. Osiągnięcie wieku stanowi natomiast czynnik zewnętrzny, niezależny od piastuna urzędu i organu władzy⁵⁹.

---

52 Zob. *Normae Romanae Rotae Tribunalis*, 7.02.1994, AAS 86 (1994), s. 510, art. 3 § 3. Choć Dziekan Roty Rzymskiej jest przewodniczącym dykasterii, w jego przypadku *lex specialis* odmiennie reguluje ustąpienie przezeń z urzędu.

53 Zob. *Normae Romanae Rotae Tribunalis*, dz. cyt., art. 3 § 2.

54 Zob. RGCR, art. 43 § 1.

55 Zob. RGCR, art. 43 § 2.

56 Zob. konst. apost. *Pastor Bonus*, art. 5 § 2; RGCR, art. 41 § 3, 1°.

57 Ponadto istnieją urzędy kościelne nadawane na czas określony: wikariusz biskupi, który nie ma sakry biskupiej (kan. 477 § 1 i 481 § 1 KPK), ekonom diecezjalny (kan. 494 § 2 KPK), członkowie diecezjalnej rady ds. ekonomicznych (kan. 492 § 2 KPK), rady kapłańskiej (kan. 501 § 1 KPK), kolegium konsultorów (kan. 503 § 1 KPK), diecezjalnej rady duszpasterskiej (kan. 513 § 1 KPK), dziekani (kan. 554 § 2 KPK), przełożeni instytutów zakonnych (kan. 624 § 1 KPK), instytutów świeckich (kan. 717 § 1 KPK) i stowarzyszeń życia apostołskiego (kan. 734 KPK), oficjał, wiceoficjałowie i sędziowie diecezjalni (kan. 1422 KPK). Na czas określony mogą być mianowani także proboszczowie, jeśli tak postanowiła konferencja biskupów (kan. 522 KPK). Kadencyjne są także nominacje na przełożonych, sekretarzy, wyższych urzędników, konsultorów i członków dykasterii Kurii Rzymskiej. Zob. konst. apost. *Pastor Bonus*, art. 5 § 1; RGCR, art. 12 § 2.

58 Zob. kan. 186 KPK; RGCR, art. 43 § 3 i 44 § 1. Właściwą władzą jest zazwyczaj ta, do której należy prawo nadania urzędu.

59 P. Gefaell, *La tutela del soggetto...*, dz. cyt., s. 132–133.

Podkreśla się ponadto, że rezygnacja zakłada wolność podmiotu, który zrzeka się urzędu. Kanoniczny porządek prawny z wielkim respektem odnosi się do wolności, co przywołuje się przy okazji omawiania rezygnacji z urzędu kościelnego⁶⁰. Rezygnację określa się wszak jako „dobrowolne i świadome ustąpienie z urzędu”⁶¹. Zrzeczenie się urzędu dokonane pod wpływem ciężkiej i niesprawiedliwej bojaźni byłoby nieważne z mocy samego prawa⁶². Prośba lub polecenie zwierzchnika kościelnego skierowane do podwładnego o złożenie rezygnacji nie znosi dobrovolności tego aktu⁶³.

Należy mocno podkreślić, że prośba czy bardziej stanowcze wezwanie do złożenia rezygnacji z urzędu po przekroczeniu ustalonej granicy wieku nie jest tym samym, co utrata urzędu wraz z ukończeniem odpowiedniego wieku. W tym drugim przypadku utrata urzędu następuje nie na skutek złożonej i przyjętej rezygnacji, ale wskutek zaistnienia obiektywnego, niezależnego od czynnika ludzkiego, zdarzenia prawnego, jakim jest osiągnięcie przepisanej wieku. Wprawdzie właściwy organ władzy zawiadamia na piśmie piastuna urzędu o zakończeniu pełnienia funkcji i dopiero od chwili powiadomienia można mówić o utracie i konsekwentnie o wakacie urzędu, jednak zawiadomienie to ma charakter informacyjny, a nie władczy – nie jest decyzją podjętą przez władzę, ale aktem wydanym w następstwie osiągnięcia określonego wieku stwierdzającym, że przełożony kościelny jest świadomy zakończenia pełnienia urzędu⁶⁴. Ukończenie przepisanej wieku stanowi przyczynę zewnętrzną, niezależną od decyzji organu kościelnej władzy administracyjnej, którą organ ów ma obowiązek uwzględnić i niezwłocznie dokonać powiadomienia, którego skutkiem jest utrata urzędu. Zwleknięcie z formalnym zawiadomieniem byłoby nadużyciem prawa⁶⁵, bowiem w tym przypadku nie

⁶⁰ Zob. V. De Paolis, A. D'Auria, *Le Norme Generali. Commento al Codice di Diritto Canonico*, Roma 2014, s. 513.

⁶¹ Zob. R. Sobański, *Rezygnacja*, [w:] J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, Poznań 2003, s. 276.

⁶² Zob. kan. 188 KPK. Komentatorzy podkreślają, że sankcja nieważności nie dotyczy przypadków ustąpienia z urzędu wskutek bojaźni „usprawiedliwionej” – np. gdy podmiot jest nakłaniany do rezygnacji ze względu na grożące mu sankcje karne czy niebezpieczeństwo zgorszenia.

⁶³ Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 228–229.

⁶⁴ Zob. F. Puig, *Annotazioni...*, dz. cyt., s. 455–456.

⁶⁵ *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów* w n. 67h poleca, by w przypadkach nominacji na czas określony, po upływie ustalonego terminu, biskup dla pewności prawnej, z największym staraniem (czyli bez zbędnej zwłoki), zatroszczył się albo o formalne odnowienie nominacji, albo

do organu władzy należy swobodna decyzja o zwolnieniu z pełnienia urzędu, ale wynika to z przepisu prawa, do którego nie tylko osoba pełniąca urząd, ale i organ także winien się zastosować⁶⁶.

Inaczej jest w przypadku rezygnacji, nawet gdy podmiot jest do niej w mniejszym lub większym stopniu zobligowany. Przyjęcie rezygnacji nie jest koniecznym i automatycznym następstwem jej złożenia. Zakłada bowiem prawdziwą decyzję organu władzy, czyli postanowienie dokonane w wyniku wyboru, po rozważeniu różnych argumentów i racji⁶⁷, uwzględnieniu szeregu czynników dotyczących osoby, która składa rezygnację, dobra wspólnoty, której dotychczas posługiwał piastun urzędu, dobra Kościoła partykularnego czy nawet powszechnego. Przełożony kościelny może rezygnację przyjąć lub nie⁶⁸ i nie ma żadnego obowiązku jej przyjęcia⁶⁹. Co więcej, kan. 189 § 4 KPK zabrania mu przyjmowania rezygnacji, która nie byłaby uzasadniona słuszną i proporcjonalną przyczyną, a samo osiągnięcie przepisanej wieku taką przyczyną nie jest⁷⁰. Ustawodawca pozostawia przełożonemu swobodę decyzji w przedmiocie przyjęcia lub odrzucenia rezygnacji i nakazuje mu – wynika to także z ogólnych zasad dotyczących wydawania dekretów

---

o zawiadomienie o utracie urzędu. Tę zasadę można przez analogię odnieść do nominacji na urząd do przekroczenia określonej granicy wieku.

66 Nie oznacza to, że przełożony kościelny nie może przedłużyć pełnienia urzędu temu, kto osiągnął już wiek przewidziany prawem. Musiałby w takim przypadku, po rozeznaniu sprawy podjąć decyzję i wydać nowy akt administracyjny, natomiast nie powinien poprzestawać na zaniechaniu powiadomienia, o którym w kan. 186 KPK. Zob. F. Puig, *Annotazioni...*, dz. cyt., s. 456.

67 Zob. kan. 50 KPK.

68 Oczywiście dotyczy to rezygnacji wymagającej przyjęcia (zob. kan. 189 § 1 KPK), ale w prawie kanonicznym takich jest większość, a do rzadkości należy rezygnacja, która nie wymaga przyjęcia. Kodeks prawa kanonicznego wymienia jedynie dwie rezygnacje konstytutywne, czyli takie, które osiągają swój skutek jedynie w następstwie oznajmienia decyzji o ustąpieniu, a nie wymagają niczyjej akceptacji: rezygnacja biskupa rzymskiego (zob. kan. 332 § 2 KPK) i rezygnacja administratora diecezji (zob. kan. 430 § 2 KPK).

69 W art. 4 § 2 Instrukcji ośmiu dykasterii Kurii Rzymskiej *Ecclesiae de mysterio*, o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów, 15.08.1997, przypomina się np., że po złożeniu rezygnacji przez proboszcza, który osiągnął przepisany prawem (zob. kan. 538 § 3 KPK) wiek 75 lat, biskup przed ewentualnym przyjęciem rezygnacji winien roztropnie rozważyć wszystkie okoliczności, a w sytuacji braku kapłanów w niektórych regionach wskazane jest wręcz zachowanie w tej sprawie szczególnej roztropności. Zob. AAS 89 (1997), s. 867.

70 Montini argumentuje, że gdyby przekroczenie wieku 75 lat samo w sobie stanowiło wystarczającą przyczyną dla przyjęcia rezygnacji, papież nie mógłby postąpić inaczej, jak tylko rezygnację przyjmując. Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 231.

administracyjnych i podejmowania decyzji⁷¹ – staranne rozważenie wszystkich argumentów przemawiających za przyjęciem zrzeczenia się urzędu lub za powierzeniem dalszego pełnienia funkcji przez składającego rezygnację. Właśnie ten fakt sprawia, że obowiązek złożenia rezygnacji, dający organowi władzy możliwość rozważenia i podjęcia decyzji dostosowanej do konkretnych uwarunkowań, różni się w sposób zasadniczy od zakończenia pełnienia funkcji wskutek osiągnięcia przepisanego prawem wieku⁷². W przypadku utraty urzędu wskutek przekroczenia granicy wieku sam fakt osiągnięcia ustalonego wieku, nie zaś decyzja przełożonego, jest przyczyną zakończenia pełnienia funkcji. Wymóg powiadomienia na piśmie, o którym w kan. 186 KPK, nie jest decyzją podejmowaną przez organ władzy, ale wymogiem wynikającym z konieczności zachowania pewności prawnej, tak by wiadomo było, kiedy dotychczasowy piastun urzędu przestaje go pełnić i od kiedy urząd wakuje⁷³. W przypadku rezygnacji, nawet jeśli następuje ona w następstwie osiągnięcia przepisanego wieku, nie ma mowy o utracie urzędu wskutek zdarzenia prawnego. Przyjęcie rezygnacji przez przełożonego ma zatem charakter konstytutywny, a nie deklaracyjny, jak w przypadku powiadomienia tytulariusza urzędu o tym, że z powodu przekroczenia przewidzianej prawem granicy wieku przestał pełnić daną funkcję.

Oceniając zatem niedawną zmianę prawa dokonaną przez papieża Franciszka, który ustanowił obowiązek składania rezygnacji zamiast dotychczasowej utraty niektórych urzędów wskutek osiągnięcia pewnego wieku, należy ocenić tę nowelizację pozytywnie. Instytucja rezygnacji respektuje wolność tego, kto ma odejść z urzędu⁷⁴, a przede wszystkim stwarza lepsze możliwości dla biskupa rzymskiego,

⁷¹ Dyskrecjonalność organu władzy wykonawczej w Kościele zawsze jest ograniczona nadrzędnym celem Kościoła oraz celem prawa kanonicznego, jakim jest zbawienie dusz (zob. kan. 1752 KPK). Zob. W. Wenz, *Zasada dyskrecjonalności w sprawowaniu władzy administracyjnej w Kościele*, [w:] *Organizacja i funkcjonowanie administracji...*, dz. cyt., s. 87–108; J. Krukowski, *Prawo administracyjne...*, dz. cyt., s. 358–364.

⁷² Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 231–232.

⁷³ Władza kościelna może bowiem – z przyczyn zawinionych lub nie – ignorować fakt przekroczenia określonego wieku przez piastuna urzędu. Gdyby utrata urzędu następowała w sposób automatyczny, mogłoby to przynieść szkodę sprawowaniu zadań duszpasterskich, a nawet zagrozić ważności niektórych czynności prawnych. Zob. G. P. Montini, *Il momento della vacanza di un ufficio conferito per un tempo determinato o fino a una determinata età (can. 186)*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 9 (1996), s. 199.

⁷⁴ Wskazuje się nawet, że zastosowanie rezygnacji po osiągnięciu „wieku emerytalnego” jest formą „bardziej humanitarną”, bowiem następuje z inicjatywy samego zainteresowanego. Zob. M. Żurowski, *Problem władzy...*, dz. cyt., s. 256.

który po rozważeniu wszystkich okoliczności⁷⁵ może w sposób wyraźny rezygnacji nie przyjąć.

4. Problemy wynikające z automatycznego przedłużenia urzędu po złożeniu rezygnacji

Decyzja biskupa rzymskiego po złożeniu rezygnacji przez zobowiązanych do niej duchownych pełniących wyższe urzędy w Kościele może polegać na przyjęciu rezygnacji lub jej odrzuceniu i przedłużeniu pełnienia urzędu na czas określony lub nieokreślony⁷⁶. We wstępie do *motu proprio Imparare a congedarsi* papież Franciszek przywołuje przykładowe powody, dla których ktoś, mimo złożonej rezygnacji, może być proszony o kontynuowanie pełnienia urzędu: potrzeba sfinalizowania rozpoczętego ważnego dzieła kościelnego, pożytek wynikający z kontynuacji ważnych inicjatyw, trudności w skompletowaniu odpowiednich pracowników dykasterii Kurii Rzymskiej w okresie przejściowym, waga wkładu osobistego, jaki dana osoba może wnieść w realizację postanowień wydanych w ostatnim czasie przez Stolicę Apostolską lub aplikację nowych wskazań doktrynalnych. Franciszek podkreślił także, że ewentualne przedłużenie okresu pełnienia urzędu powinno być widziane w kontekście kościelnego dobra wspólnego, a nie traktowane jako przywilej, osobista zasługa czy też wyraz wdzięczności za dotychczasową służbę. Wskazał też, że jeśli ktoś, mimo osiągnięcia wieku ustąpienia, w y j ą t k o w o zostanie poproszony o dalsze pełnienie urzędu przez dłuższy czas, winien zrezygnować z ewentualnych osobistych planów związanych z przejściem w stan spoczynku.

---

⁷⁵ Kan. 354 KPK stanowi, iż biskup rzymski po otrzymaniu rezygnacji kardynała z funkcji pełnionych w Kurii Rzymskiej „podejmie decyzję w tej sprawie, po rozważeniu wszystkich okoliczności”. Podobnie w kan. 401 § 1 na temat prośby o złożenie rezygnacji przez biskupa diecezjalnego po ukończeniu 75. roku życia „na ręce papieża, który po rozważeniu wszystkich okoliczności podejmie decyzję”. Art. 4 *motu proprio Imparare a congedarsi* stanowi natomiast: „Aby rezygnacja, o której mowa w art. 1–3 była skuteczna, wymaga przyjęcia przez Biskupa Rzymskiego, który podejmie decyzję, dokonując oceny konkretnych okoliczności”.

⁷⁶ W przypadku biskupa diecezjalnego odpowiedzią papieża na złożenie rezygnacji może być także mianowanie koadiutora (zob. kan. 403 § 3 KPK) lub biskupa pomocniczego (ze specjalnymi uprawnieniami lub bez – zob. kan. 403 § 1 i 2 KPK), a wówczas sytuacja prawna biskupa diecezjalnego ulega zmianie, co może oznaczać także ustąpienie słusznej przyczyny dla przyjęcia rezygnacji, której papież nie akceptuje. Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 231.

Aby papież mógł zdecydować o tym, czy złożoną rezygnację przyjmą, czy też przedłużyć pełnienie urzędu, winien rozważyć argumenty i okoliczności dotyczące osoby duchownego, który osiągnął wyznaczony prawem wiek siedemdziesięciu pięciu lat, w kontekście zadań, które pełni, dobra wspólnoty wiernych, której przewodzi jako biskup, i dobra Kościoła lokalnego i powszechnego – zwłaszcza gdy chodzi o znaczący urząd w Kurii Rzymskiej. *Motu proprio* papieża Franciszka wskazuje wyraźnie, iż biskup rzymski winien dokonać oceny konkretnych okoliczności⁷⁷. Dlatego po przedstawieniu rezygnacji uznaje się, że urząd jest automatycznie tymczasowo przedłużony dopóty, dopóki nie zostanie zainteresowanemu zakomunikowana papieska decyzja o przyjęciu rezygnacji lub przedłużeniu urzędu⁷⁸.

Przepis o automatycznym przedłużeniu pełnienia urzędu na pierwszy rzut oka wydaje się słuszny i zasadny z czysto praktycznego punktu widzenia, jednak po głębszej jego analizie pojawiają się w związku z nim poważne problemy natury fundamentalnej.

Z jednej strony automatyczne przedłużenie urzędu na mocy prawa po złożonej rezygnacji daje piastunowi urzędu prawo do kontynuowania dotychczas pełnionej funkcji przy niezmienionych kompetencjach wynikających z urzędu i jednoznacznie usuwa wszelkie wątpliwości, jakie mogłyby się nasunąć co do godziwości ważności czy nawet czynności prawnych podejmowanych już po zrzeczeniu się urzędu. W odróżnieniu od przepisu kan. 186 KPK, który dotyczy utraty urzędu po upływie określonego czasu lub po osiągnięciu przepisanej wieku, przepisy kodeksu dotyczące rezygnacji nie stanowią wyraźnie, kiedy rezygnacja wymagająca zatwierdzenia staje się prawnie skuteczna – czy z chwilą jej akceptacji przez przełożonego, czy też dopiero z chwilą powiadomienia zainteresowanej osoby⁷⁹. Co prawda większość autorów opowiada się za skutecznością rezygnacji z chwilą powiadomienia zainteresowanego o jej przyjęciu⁸⁰, jednak taki – skądinąd słuszny – pogląd jest

77 Art. 4: „Per essere efficace, la rinuncia di cui agli articoli 1–3 dev’essere accettata dal Sommo Pontefice, che deciderà valutando le circostanze concrete”.

78 Art. 5: „Una volta presentata la rinuncia, l’ufficio di cui agli articoli 1–3 è considerato prorogato fino a quando non sia comunicata all’interessato l’accettazione della rinuncia o la proroga, per un tempo determinato o indeterminato, contrariamente a quanto in termini generali stabiliscono i canoni 189 § 3 CIC e 970 § 1 CCEO”.

79 Zob. P. Gefaell, *Sub. can. 189*, [w:] *Comentario Exegético...*, t. 1, dz. cyt., s. 1057–1058; G. Marchetti, *La „vacatio”...*, dz. cyt., s. 137.

80 Zob. M. Żurowski, *Problem władzy...*, dz. cyt., s. 257; zob. G. P. Montini, *Il momento della vacanza...*, dz. cyt., s. 200–201; J. García Martín, *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Roma 1996, s. 621–622; P. Gefaell, *Pérdida del oficio*, [w:] *Diccionario General...*, t. 6, dz. cyt., s. 138; R. Sobański,

owocem interpretacji, czy to w oparciu o przepisy kan. 190 § 1 i 2 KPK z 1917 roku, czy w oparciu o obowiązujące kan. 47 i 417 KPK, czy wreszcie jako wniosek *ex natura rei*. Pozytywny przepis zawarty w art. 5 *motu proprio Imparare a congedarsi* pozwala na usunięcie wątpliwości w tym względzie. Jednoznacznie stanowi się bowiem, że ten, kto złożył rezygnację, dopóki nie otrzyma powiadomienia o jej przyjęciu, pełni swój dotychczasowy urząd *pleno iure*.

Czy rzeczywiście *pleno iure*? Oczywiście nie ma żadnych powodów, by podważać ważność i godziwość decyzji podejmowanych w czasie między zrzeczeniem się urzędu a odpowiedzią na rezygnację. Jednak zarówno z psychologicznego punktu widzenia samego zainteresowanego, jak i jego współpracowników oraz wspólnoty, której przewodzi, po złożeniu rezygnacji z urzędu biskup diecezjalny (lub inny tytulariusz) może sam odczuwać, iż znajduje się w swoistym stanie zawieszenia. Wprawdzie nie znajduje jeszcze zastosowania zasada *sede vacante nihil innovatur*⁸¹, bo urząd ani prawnie, ani faktycznie nie wakuje, ale pełniący urząd może powstrzymać się przed podejmowaniem ważnych decyzji, pragnąc pozostawić istotne sprawy swemu następcy. Znajdujący się w takiej „przejęciowej” sytuacji może być tak też postrzegany przez innych, którzy – z drugiej strony – krytycznie mogą odbierać pewne decyzje podejmowane przez przełożonego już po złożeniu urzędu, oceniając je jako próbę warunkowania następcy na urządzie. Z tej racji bardzo wskazane jest, by okres „przejęciowy”, dzielący złożenie rezygnacji od jej przyjęcia lub odrzucenia, był jak najkrótszy.

Tymczasem *motu proprio* papieża Franciszka nie wyznacza żadnego terminu, w którym biskup rzymski miałby ustosunkować się do złożonej rezygnacji z urzędu kościelnego. Wprawdzie zarówno norma ogólna zawarta w art. 57 § 1 KPK, jak i przepis kan. 189 § 3 KPK nakazują rozpatrzenie rezygnacji w ciągu trzech miesięcy, i to pod sankcją utraty skuteczności zrzeczenia się urzędu⁸², lecz autorzy utrzymują, że papież nie jest tym terminem związany, a nieprzyjęcie rezygnacji w ciągu trzech miesięcy nie sprawia, że należy ją uznać za niebyłą. Niektórzy wyciągają taki wniosek z praktyki Stolicy Apostolskiej, która bardzo często zwleka z odpowiedzią na rezygnację złożoną przez biskupa diecezjalnego, znacznie przekraczając

---

Rezygnacja..., dz. cyt., s. 279; L. Sabbarese, *Renuncia al oficio*, [w:] *Diccionario General...*, t. 6, dz. cyt., s. 928; M. Cortés Diéguez, *Sub. can. 189*, [w:] *Código de Derecho Canónico...*, dz. cyt., s. 133.

81 Zob. kan. 428 § 1 KPK.

82 Kan. 189 § 3 KPK: „Rezygnacja wymagająca przyjęcia traci wszelką moc, jeżeli nie zostanie przyjęta w ciągu trzech miesięcy [...]”.

trzymiesięczny termin⁸³. Niemniej jednak inni uważają, że rezygnacja, która nie została przyjęta w ciągu trzech miesięcy, traci moc, a biskup nie może być już odwołany, chyba że złożyłby rezygnację ponownie⁸⁴.

Niełatwo jest przyjąć, iż rezygnacja biskupa diecezjalnego, która nie została przyjęta w ciągu trzech miesięcy, traci moc, bowiem prawne konsekwencje takiej wykładni byłyby bardzo poważne. Ponieważ w wielu przypadkach przyjęcie rezygnacji następuje w terminie przekraczającym trzy miesiące, oznaczałoby to ni mniej, ni więcej, że nominacje na wiele stolic biskupich byłyby nieważne, mając na względzie przepis kan. 153 § 1 KPK: „Powierzenie urzędu, który prawnie nie wakuje, jest tym samym nieważne i nie zyskuje ważności przez późniejszy wakans”. Rozwiązanie przyjęte w *motu proprio Imparare a congedarsi* było także podyktowane koniecznością uchronienia się przed taką interpretacją, która rodzi poważne niebezpieczeństwo. Skoro bowiem, zgodnie z obowiązującymi przepisami, pełnienie urzędu na mocy prawa jest automatycznie przedłużone do czasu odpowiedzi biskupa rzymskiego, bez określenia konkretnego terminu, ustawa wydana przez papieża Franciszka jako *lex specialis* uchyla w przypadku nominacji papieskich przepisy kan. 189 § 3 i 4 znajdujące się w normach ogólnych Kodeksu prawa kanonicznego. Nie trzeba zresztą odwoływać się do ogólnej reguły interpretacyjnej, bowiem w art. 5 *motu proprio* wyraźnie stanowi się, iż przedłużenie pełnienia urzędu po złożeniu rezygnacji do czasu wydania decyzji przez papieża dokonuje się „przeciwnie, niż w sposób ogólny stanowią kanony 189 § 3 KPK i 970 KKKW”, a zatem przedłużenie to jest bezterminowe. Kan. 189 § 3 KPK stanowiący, że rezygnacja nieprzyjęta w terminie trzech miesięcy traci wszelką moc, nie został wprawdzie formalnie uchylony i nie znika z kodeksu, ale w przypadku nominacji papieskich nie ma zastosowania.

Przedłużająca się zwłoka w rozpatrzeniu przez papieża dymisji składanej przez tytulariusza urzędu kościelnego – zwłaszcza w odniesieniu do biskupa diecezjalnego – pociąga za sobą inne, bardzo poważne reperkusje. Po złożeniu rezygnacji biskup, w oczekiwaniu na papieską decyzję, znajduje się w sytuacji niepewności i tymczasowości, która nie obejmuje jedynie aspektów psychologicznych, ale ma poważne znaczenie prawne. Biskup oczekujący na papieską decyzję po zrzeczeniu

---

⁸³ Zob. C. Soler, *Sub can. 416*, [w:] *Comentario Exegético...*, t. 2, dz. cyt., s. 853. Ten sam autor utrzymuje, że w przypadku zrzeczenia się urzędu przez biskupa diecezjalnego nie ma zastosowania także kan. 189 § 4 KPK: „Dopóki rezygnacja nie osiągnie skutku, może być odwołana przez rezygnującego [...]”.

⁸⁴ Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 230–231.

się urzędu może być w każdej chwili przez papieża odwołany (poprzez przyjęcie złożonej rezygnacji). Stawia go to w sytuacji bardzo niestabilnej i niepewnej, zupełnie nieprzystającej do rangi urzędu biskupa jako następcy apostołów. Urząd biskupa staje się faktycznie urzędem *ad nutum*⁸⁵, pozbawionym stabilności, a więc będącym w sytuacji gorszej niż pozycja proboszczów, którzy cieszą się stałością w pełnieniu urzędu⁸⁶. Dlatego słusznym rozwiązaniem byłoby ustanowienie określonego czasu, w którym rezygnacja biskupa musiałaby zostać rozpatrzona, a biskup rzymski, niezależnie od tego, że jako *Dominus canonum* nie podlega prawu czysto kościelnemu, musiałby na drodze samoograniczenia takiemu prawu się podporządkować⁸⁷.

W literaturze kanonistycznej podejmowano już niejednokrotnie⁸⁸ tematykę niebezpieczeństwa wypływającego ze świadomego lub nieświadomego działania organów władzy kościelnej, która nie podejmuje w rozsądnym czasie decyzji w stosunku do proboszczów mianowanych na czas określony, czyli kadencję przewidzianą w niektórych krajach przez miejscowe konferencje biskupów na mocy kan. 522 KPK. Po upływie kadencji biskup bez zbędnej zwłoki winien na piśmie zawiadomić zainteresowanego proboszcza o utracie urzędu, zgodnie z przepisem kan. 186 KPK, albo odnowić nominację na kolejną kadencję. Zdarza się jednak, że biskupi po upływie czasu nominacji proboszczowskiej nie reagują, a proboszcz nadal ważnie pełni swój urząd (czasami nawet przez długie lata), skoro nie został zawiadomiony o jego utracie, ale *de iure* w każdej chwili może zostać odwołany. Znajduje się więc w zupełnie niestabilnej sytuacji, która jest niekorzystna zarówno dla niego samego, jak i dla dobra wspólnoty parafialnej, w której pełni urząd duszpasterski⁸⁹. Skoro ustawodawca przewidział, iż urząd proboszcza winien cieszyć się stałością, i dla jej ochrony ustanowił specjalną procedurę, której biskup winien przestrzegać, chcąc

---

85 *Ad nutum* (z łac. „na skinienie”) to tradycyjna formuła kanoniczna wskazująca na całkowitą swobodę przełożonego w odwoływaniu podlegających mu osób z urzędów kościelnych. Zob. J. Landete Casas, *Ad nutum*, [w:] *Diccionario General...*, t. 1, dz. cyt., s. 197–198.

86 Zob. kan. 522 KPK.

87 Ważkim zagadnieniem jest także określenie pozycji biskupa diecezjalnego, któremu papież po złożeniu rezygnacji powierza dalsze pełnienie urzędu *ad tempus indefinitum*, a takie rozwiązanie nie jest wyraźnie przewidziane w art. 5 *motu proprio Imparare a congedarsi*. Po uzyskaniu takiego przedłużenia biskup nie jest już zobowiązany do złożenia rezygnacji w określonym czasie. Czy może być zatem w każdej chwili odwołany przez papieża z urzędu? Stawałoby to w wyraźnej sprzeczności z zasadą stałości urzędu biskupiego.

88 Zob. P. Gefaell, *La tutela del soggetto...*, dz. cyt., s. 142–143; G. P. Montini, *Il momento della vacanza...*, dz. cyt., s. 201.

89 Sąd nakaz Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów przypomniany wyżej w przyp. 65.

usunąć proboszcza lub przenieść go na inny urząd⁹⁰, to wynikające z opieszałości i zaniedbania, a tym bardziej świadome pozbawianie proboszcza tej ochrony prawnej jest działaniem niegodziwym, które należy ocenić negatywnie jako nadużycie, działanie *in fraudem legis*, a więc wykorzystywanie przepisów do obejścia ustawy, arbitralne i dlatego złe sprawowanie władzy w Kościele⁹¹. Proboszcz jako własny pasterz parafii⁹² winien cieszyć się pewnością prawną w związku ze swą posługą, mieć prawo do słusznego przewidywania czasu odejścia z parafii na emeryturę lub do podjęcia nowych zadań duszpasterskich w innym miejscu. Jest to nie tylko jego osobiste uprawnienie, ale wymaga tego także dobro wiernych, którym służy i którzy obdarzają go zaufaniem, mając uprawnione oczekiwania co do przewidywalności działań władzy kościelnej względem swego pasterza⁹³.

Te krytyczne oceny wyrażane w literaturze w obronie stałości urzędu proboszcza są tym bardziej zasadne w stosunku do biskupów. Nie do pomyślenia jest – pisze Gian Paolo Montini⁹⁴ – by biskup diecezjalny po złożeniu rezygnacji, zmuszony był do niepewnego, bezterminowego oczekiwania na jej przyjęcie, tym bardziej gdyby taka sytuacja miała się przedłużać ponad rozsądną miarę. Biskup stałby się wówczas *amovibilis ad nutum*, czyli *de facto* wikariuszem papieża, tak jak wikariusz generalny lub biskupi, którzy mogą być w każdej chwili swobodnie usunięci przez biskupa diecezjalnego⁹⁵. Byłby to stan kompletnie nieprzystający

⁹⁰ Zob. kan. 1740–1752 KPK.

⁹¹ Zob. F. Puig, *Stabilità e continuità del titolare dell'ufficio parrocchiale*, „Ius Ecclesiae” 27 (2015), s. 661–662.

⁹² Zob. kan. 519 KPK.

⁹³ Zob. J. Canosa, *La rilevanza ecclesiale della certezza del diritto*, „Ius Ecclesiae” 27 (2015), s. 649–650. Dwa ostatnie cytowane artykuły stanowią komentarze do kilku dekretów Sygnatury Apostolskiej (zob. „Ius Ecclesiae” 27 [2015], s. 632–645) podjętych w podobnych stanach faktycznych. Proboszczowie mianowani na określoną kadencję po jej upływie nie byli powiadamiani na piśmie o utracie urzędu, ani o jego przedłużeniu na kolejną kadencję. W czasie dogodnym dla biskupa – nieraz nawet po kilku-nastu latach po upływie kadencji – byli ze swych urzędów usuwani bez zachowania wymaganej procedury. Po bezskutecznych rekursach hierarchicznych do Kongregacji ds. Duchowieństwa sprawy były wnoszone w trybie sądowo-administracyjnym do Sygnatury Apostolskiej. We wszystkich powoływanych przypadkach Sygnatura przyznawała rację Kongregacji (a więc i biskupom, od decyzji których duchowni wnosili odwołania), wychodząc z założenia, że po zakończeniu kadencji proboszcz pełnił funkcję jedynie tymczasowo i nie cieszył się ochroną prawną wynikającą z urzędu. Choć rozstrzygnięć tych nie można podważać pod względem zasad sprawiedliwości *stricte* legalnej, obaj autorzy (F. Puig i J. Canosa) krytycznie oceniają taki sposób postępowania biskupów.

⁹⁴ Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 230, przyp. 43.

⁹⁵ Zob. kan. 477 § 1 KPK.

do eklezjologicznych zasad, na których osadza się funkcja biskupa, który jako następca apostołów winien cieszyć się należyłą stałością w pełnieniu swego urzędu. Biskupstwo bowiem nie jest jedynie jednym z wielu urzędów kościelnych powierzanych na czas nieokreślony⁹⁶, ale jest urzędem o charakterze ustrojowym, opartym na teologicznych podstawach określających misję Kościoła, co niesie z sobą szczególne wymagania – także gdy chodzi o stałość tego urzędu, która jest większa niż stałość urzędu proboszcza. Biskup nie jest wikariuszem papieża, ale następcą apostołów, ustanowionym przez samego Chrystusa, dlatego nie może być traktowany, jakby był ustanowiony tylko czasowo. Z tej racji na poważne trudności i opory natury eklezjologicznej, nie zaś wyłącznie osobistej, napotykała soborowa inicjatywa wprowadzenia „wieku emerytalnego” dla biskupów, którą uznawano za sprzeczną z pochodzeniem biskupstwa z prawa Bożego oraz traktowaną jako *sancata et venerabilis traditio* doktryną o mistycznych zaślubinach biskupa z diecezją, duchowym ojcostwie biskupa wobec swego Kościoła i niepamiętnym zwyczajem sięgającym czasów apostołskich⁹⁷. Te ustrojowe eklezjologiczne zasady muszą być brane pod uwagę także w prawnej regulacji utraty urzędu biskupiego⁹⁸.

Przepisy regulujące rezygnację i przechodzenie na emeryturę biskupów diecezjalnych ze względu na wiek nie są jedynie kwestiami natury czysto praktycznej, które muszą być jakoś rozwiązane. Dotykają one bowiem samej koncepcji posługi biskupa w Kościele, wobec której trzeba pozostać wiernym woli Chrystusa i fundamentalnym zasadom teologicznym, na których opiera się ustrój Kościoła⁹⁹.

---

96 Zob. kan. 193 § 1 KPK.

97 Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 232–236.

98 Zob. F. Puig, *La responsabilità giuridica dell'autorità per negligenza in un deciso orientamento normativo*, „*Ius Ecclesiae*” 28 (2016), s. 723.

99 Zob. G. P. Montini, *Il Vescovo diocesano...*, dz. cyt., s. 248.

SUMMARY

Resignation from the church office – selected ascetic and legal aspects based on the *motu proprio* of Pope Francis *Imparare a congedarsi* of 12 February 2018

The article is a commentary on the *motu proprio* of Pope Francis *Imparare a congedarsi* of February 12, 2018, concerning the resignation from some of the higher church offices to which nomination is given by the pope. The ascetic motivation that should accompany the clergyman in his retirement are at first presented. Next, the new provisions of the new legislation are discussed. The first is the change of the way in which high office holders in the Roman Curia lose their office – instead of leaving office at a certain age, they are obliged to resign to the Pope. The possibility that the resignation of the Roman Bishop may be considered for an indefinite period of time is criticised. During this time, which may be freely prolonged, because the bishop of the diocese is able to suspend and leave his office at any time, which is not conducive to the good performance of his pastoral mission and undermines the stability of the bishop's office. The Bishop, successor to the apostles, is of systemic importance in the Church and requires adequate stability. Therefore, it can never be treated as an office *ad tempus*.

Keywords: *Imparare a congedarsi*, Roman Curia, bishop, retirement bishop, Church office, loss of office, resignation, retirement age, diocese vacancy, stability of office, temporary in office

Rezygnacja z urzędu kościelnego – wybrane aspekty ascetyczne i prawne w oparciu o *motu proprio* papieża Franciszka *Imparare a congedarsi* z 12 lutego 2018 roku

Artykuł stanowi komentarz do *motu proprio* papieża Franciszka *Imparare a congedarsi* z 12 lutego 2018 roku, dotyczącego ustąpienia z niektórych wyższych urzędów kościelnych z nominacji papieskiej. Przedstawia się najpierw motywację ascetyczną, jaka winna towarzyszyć duchownemu przy przechodzeniu na emeryturę. W dalszej kolejności omówione są nowości, jakie wnosi nowe ustawodawstwo. Pierwszą z nich jest zmiana sposobu utraty urzędu przez pełniących wysokie urzędy w Kurii Rzymskiej – zamiast odejścia z urzędu po osiągnięciu ustalonego wieku, są zobowiązani do składania rezygnacji na ręce papieża. Krytycznie ocenia się możliwość bezterminowego rozpatrywania rezygnacji przez biskupa rzymskiego. W tym czasie, który może dowolnie się przedłużać, biskup diecezji jest bowiem w stanie zawieszenia i może w każdej chwili opuścić swoją funkcję, co nie sprzyja dobremu wykonywaniu jego pasterskiej misji i podważa stabilność urzędu biskupa. Urząd

biskupa, następcy apostołów, ma w Kościele ustrojowe znaczenie i wymaga odpowiedniej stabilności. Dlatego nigdy nie może być traktowany jako urząd *ad tempus*.

Słowa kluczowe: *Imparare a congedarsi*, Kuria Rzymska, biskup, biskup emeryt, urząd kościelny, utrata urzędu, rezygnacja, wiek emerytalny, wakans diecezji, stabilność urzędu, tymczasowość na urzędzie

---

BIBLIOGRAFIA

Źródła

1. Arcybiskup Krakowski, *Dekret określający wiek emerytalny kapłanów archidiecezji krakowskiej*, 10.01.2008, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 145 (2008) nr 1–3, s. 67–68.
2. Arcybiskup Krakowski, *Status księdza emeryta w archidiecezji krakowskiej*, 10.01.2008, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 145 (2008) nr 4–6, s. 75–79.
3. Congregazione per i Vescovi, *Il vescovo emerito*, Libreria Editrice Vaticana 2008.
4. Francesco, Lettera apostolica in forma di *motu proprio* *Come una madre amorevole*, 4.06.2016, „Acta Apostolicae Sedis” 108 (2016), s. 715–717.
5. Francesco, Lettera apostolica in forma di *motu proprio* *Imparare a congedarsi* con cui si regola la rinuncia, a motivo dell’età, dei titolari di alcuni uffici di nomina pontificia, 12.02.2018, „L’Osservatore Romano”, edizione quotidiana, 16.02.2018, nr 38, s. 7.
6. Ioannes Paulus II, *Constitutio apostolica de Romana Curia Pastor Bonus*, 28.06.1988, „Acta Apostolicae Sedis” 80 (1988), s. 841–912.
7. Jan Paweł II, *List do moich Braci i Siostr – ludzi w podeszłym wieku*, Watykan 1999.
8. *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
9. Konferencja Episkopatu Polski, *Status biskupów seniorów diecezjalnych i pomocniczych*, 6.03.2013, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 23 (2013) nr 1, s. 128–129.
10. Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów Apostolorum successores*, 22.02. 2004; tekst polski: Kielce 2005.
11. Kongregacja ds. Duchowieństwa et al., *Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów*

Ecclesiae de Mysterio, 15.08.1997, „Acta Apostolicae Sedis” 89 (1997), s. 852–877; tekst polski: „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 19 (1998) nr 12, s. 30–40.

12. *Normae Romanae Rotae Tribunalis*, 7.02.1994, „Acta Apostolicae Sedis” 86 (1994), s. 508–540.

13. Papieska Rada ds. Świeckich, *Godność człowieka starszego i jego miejsce w Kościele i świecie*, Watykan 1999.

14. Pontificia Commissio Decretis Concilii Vaticani II Interpretandis, *Responsum ad propositum dubium*, 7.07.1978, „Acta Apostolicae Sedis” 70 (1978), s. 534.

15. *Regolamento Generale della Curia Romana*, 30.04.1999, „Acta Apostolicae Sedis” 91 (1999), s. 635–636.

16. Secretariat Status, *Rescriptum ex audientia Sanctissimi. De abdicatione dioecesanorum Episcoporum necnon Titularium munerum designationis Pontificiae. Disposizioni sulla rinuncia dei vescovi diocesani e dei titolari di uffici di nomina pontificia*, 3.11.2014, „Acta Apostolicae Sedis” 106 (2014), s. 882–884.

17. Segreteria di Stato, *Regolamento per le Rappresentanze Pontificie*, 6.01.2003, Libreria Editrice Vaticana 2003.

Literatura

18. Alves J., *Os bispos eméritos no pós-Concílio*, „Forum Canonicum” 2 (2007) nr 1, s. 149–158.

19. Arrieta J. I., *Commento alla Cost. Ap. Pastor Bonus*, [w:] *Legislazione sull'organizzazione centrale della Chiesa*, eds. J. I. Arrieta, J. Canosa, J. Miñambres, Milano 1997, s. 167–373.

20. Bamberg A., *L'amoris officium à l'égard des prêtres et évêques d'âge avancé*, „Nouvelle Revue Théologique” 127 (2005), s. 226–235.

21. Bonk E., Retowski S., *Emerytura – ulga czy udręka? Postrzeżenie emerytury na przykładzie słuchaczy Uniwersytetów Trzeciego Wieku*, „Gerontologia Polska” 21 (2013) nr 1, s. 25–31.

22. Canosa J., *La rilevanza ecclesiale della certezza del diritto*, „Ius Ecclesiae” 27 (2015), s. 647–652.

23. Chmielewski M., *Duchowość kapłana-seniora*, [w:] *Nova et vetera polskiej duchowości*, red. M. Chmielewski, Lublin 2004, s. 246–258.

24. *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico*, t. 1–5, eds. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, Pamplona 1996.

25. *Commento alla „Pastor Bonus” e alle norme sussidiarie della Curia Romana*, ed. P. V. Pinto, Città del Vaticano 2003.

26. *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada por profesores de derecho canónico de la Universidad Pontificia de Salamanca*, Madrid 2014.
27. *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe, fuentes y comentarios de todos los cánones*, ed. A. Benlloch Poveda, Valencia 1993.
28. De Paolis V., D'Auria A., *Le Norme Generali. Commento al Codice di Diritto Canonico*, Roma 2014.
29. Dziedzic J., *Kościół wobec starości. Perspektywa pastoralnoteologiczna*, „Polonia Sacra” 19 (2015) nr 1, s. 95–113.
30. Gallaro G. D., *The bishop emeritus. An ecclesial consideration*, „The Jurist” 66 (2006), s. 374–389.
31. García Martín J., *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Roma 1996.
32. Gefaell P., *La tutela del soggetto nella perdita dell'ufficio*, „Ius Ecclesiae” 7 (1995), s. 131–152.
33. Gefaell P., *Pérdida del oficio*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, t. 6, eds. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, Pamplona 2012, s. 135–139.
34. Góralski W., hasło *Pralat*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 250–251.
35. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2, cz. 1, red. J. Krukowski, Poznań 2005.
36. Kowalska I., *Sytuacja przejścia na emeryturę (w świetle badań diagnostycznych)*, „Edukacja Dorosłych” 21 (2015) nr 1, s. 127–143.
37. Krukowski J., *Prawo administracyjne w Kościele*, Warszawa 2011, s. 350–356.
38. Krukowski J., Sobański R., *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, Poznań 2003.
39. Landete Casas J., *Ad nutum*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, t. 1, eds. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, Pamplona 2012, s. 197–198.
40. Majer P., *Prawo kanoniczne a zgorszenie*, „Pastores” (2013) nr 59(2), s. 127–134.
41. Marchetti G., *La „vacatio” di un ufficio ecclesiastico. Annotazioni circa un istituto giuridico canonistico*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 17 (2004), s. 117–145.
42. May G., *Die Amtsenthebung (amotio) von Bischöfen*, „Forum. Katholische Theologie” 21 (2005), s. 199–212.
43. Miras J., *Prelado*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, t. 6, eds. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, Pamplona 2012, s. 381–385.
44. Montini G. P., *„Il Vescovo diocesano a settantacinque anni è pregato di presentare rinuncia”. Considerazioni sul canone 401 § 1*, [w:] *Il Vescovo e la sua Chiesa*, a cura

- di G. Canobbio, F. Dalla Vecchia, G. P. Montini, Brescia 1996, s. 215–253 (Quaderni teologici del Seminario di Brescia, 6).
45. Montini G. P., *Il momento della vacanza di un ufficio conferito per un tempo determinato o fino a una determinata età (can. 186)*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 9 (1996), s. 195–208.
46. *New Commentary on the Code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York–Mahwah 2000.
47. Pighin B. F., *Profilo giuridico del vescovo emerito*, „Ius Ecclesiae” 13 (2001), s. 779–794.
48. Poulat É., *L'évêque émérite dans l'institution épiscopale*, „L'Année Canonique” 40 (1998), s. 235–242.
49. Puig F., *Annotazioni sulla rinuncia all'ufficio di nomina pontificia*, „Ius Ecclesiae” 27 (2015), s. 451–464.
50. Puig F., *La responsabilità giuridica dell'autorità per negligenza in un deciso orientamento normativo*, „Ius Ecclesiae” 28 (2016), s. 716–734.
51. Puig F., *Stabilità e continuità del titolare dell'ufficio parrocchiale*, „Ius Ecclesiae” 27 (2015), s. 653–662.
52. Rehak M., *Jurisdiktionsprimat und Absetzung von Bischöfen. Systematische Nachbetrachtungen*, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 181 (2012), s. 386–443.
53. Sabbarese L., *Renuncia al oficio*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, t. 6, eds. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, Pamplona 2012, s. 928–929.
54. San José Prisco J., *Disposiciones sobre la renuncia de obispos diocesanos y de titulares de cargos con nombramiento pontificio. Comentario*, „Revista Española de Derecho Canónico” 71 (2014), s. 945–951.
55. Sitarz M., *Zasada legalności w sprawowaniu władzy administracyjnej w Kościele*, [w:] *Organizacja i funkcjonowanie administracji w Kościele*, red. J. Krukowski, W. Kraiński, M. Sitarz, Toruń 2011, s. 65–86.
56. *Słownik łacińsko-polski*, t. 4, red. M. Plezia, Warszawa 1974.
57. Wenz W., *Zasada dyskrecjonalności w sprawowaniu władzy administracyjnej w Kościele*, [w:] *Organizacja i funkcjonowanie administracji w Kościele*, red. J. Krukowski, W. Kraiński, M. Sitarz, Toruń 2011, s. 87–108.
58. Żurowski M., *Problem władzy i powierzania urzędów w Kościele katolickim*, Kraków 1984.